

Et Haxar' iahu pontificis domus domini. Hebraicè habetur. dicitur domus Elohim. caput enim domus dei significatur. ad quos omnia pertinebant. Non habetur hæc adiectio in hebræo.

Cote verò filius Timne Leuita ianitor orientalis porte, præpositus erat iis quæ sponte offerebantur domino. Nomen est Elohim. primitiisque & consecratis in sancta sanctorum. Iuxta hebræum habetur. ad dādum eleuationem Iehouah, & sanctitatem sanctitatum. Exponitur inter sponte oblata comprehendendi tunc tam primitias quæ eleuabantur Deo, quàm decimas decimarum: ad manifestandum quòd quāuis hæc secundum legem deberentur, non tamen tunc exigebantur, sed sponte offerebantur. Et sub cura eius. Nō male interpretatur quòd hebraicè scribitur. Et super manum eius. quia significatur quòd manui (hoc est gubernationi eius) innitebantur subiuncti viri distributores in urbibus sacerdotum in fide: hoc est absque exacta supputatione. Heden & Min' iamin & Iesuah & Semah' iahu & Amar' iahu & Sechan' iahu in ciuitatibus sacerdotū in fide: ad dādum fratribus suis in diuisionibus, sicut magno sic paruo. Exceptis maribus ab annis tribus & supra. Hebraicè habetur. Absque genealogia eorum maribus à filio trium annorum & supra. Aduerte & discerne disparitatē inter sacerdotes ac Leuitas absque discussa illorum genealogia & eosdem discussa eorum genealogia penes hoc quòd sine discussione genealogiæ distributio fiebat ministris actualiter ministrantibus. & illorum filiis maribus trium annorum & supra duntaxat: ministris autem sacerdotibus (hoc est filiis Aharon) & Leuitis à vigesimo anno & supra discussa eorum genealogia distributio fiebat etiam pro vxoribus & filiabus. Et non est sermo de genealogia quo ad patres, auos & atanos: sed quo ad numerum filiorum. Hæc sententiam sonat hebraica litera, subiungendo. omni uenienti ad domum Iehouah rem de die in diem suam: à ministerium suum in custodiis suis, in diuisionibus suis. Conditiones narrantur eorum quibus absque discussa genealogia distribuebatur res eis debita: & modus, videlicet de die in diem. Deinde immediatè sequitur. Et cum genealogia sacerdotes per domum patrum suorum & Leuitæ, à filio viginti annorum & supra: in custodiis suis in diuisionibus suis. Alterum è regione præcedentis membrum subiungitur: videlicet Leuitæ à viginti annis & supra, iuxta ordinè decretum à Dauid & sacerdotes: utriusque tamen in custodiis suis (hoc est temporibus illis deputatis iuxta diuisiones statu-

tas

tas tempore Davidis) utriusque inquam genealogia eorum discussa. Et de istis subiungitur, Et existentibus cū genealogia vniuersa familia eorum, vxoribus eorum, & filiis eorum, & filiabus eorum: omni congregationi, quia in fide eorum sanctificabant se sanctitate. Duo scribuntur. alterum quòd istis quorum genealogia erat discussa distribuebatur pro tota familia, vxoribus &c. alterū toti congregationi tam primi membri quàm secundi distribuebatur quia fideles habebantur ad sanctificationis mundiciam, ita ut non permitterent immūdos participare nec fraudem in his committi.

Sed & filiorum Aharon. Hebraicè habetur in casu datiuo. Et filiis Aharon sacerdotibus in agris suburbani ciuitatum eorum in omni ciuitate & ciuitate. Hactenus tractatum est de distributione quæ fiebat sacerdotibus & Leuitis ministrantibus: modo tractatur de distributione quæ fiebat sacerdotibus & Leuitis in agris suburbanorum & ciuitatibus habitantibus. dispositi erant viri. Hebraicè habetur. viri qui fuerunt nominati nominibus. hoc est viri optimè noti, bonæ famæ distributores erāt. qui partes distribuere vniuerso sexui masculino de sacerdotibus & Leuitis. Non solum malè contexta sed manca est litera: nam præcedentis sententiæ pars est de sacerdotibus. clarè enim in hebræo dicitur omni masculo sacerdotum: deinde immediatè subditur. et omni existenti cum genealogia in Leuitis. Clara disparitas exprimitur: videlicet quòd in genere sacerdotali dabatur pars omni masculo, in genere autem Leuitico non nisi existenti cum genealogia discussa.

Fecitque sicut hoc Ezechias iahu in toto Iehuda: & fecit bonum. sibi & aliis. & rectum. in actione. & verum. secundum intellectum. coram domino deo suo, teste deo. In vniuersa cultura ministerii domus domini iuxta legem & caerimonias, volēs requirere deū suum in toto corde suo: fecitque & prosperatus est. Hebraicè habetur. Et in omni opere quod incepit in ministerio dom' Elohim & in lege & in præcepto ad iuerendum Elohe suum: in toto corde suo fecit & prosperabitur. Effectus operis prosperitas significatur in futuro, quia futura fuit respectu boni operis: sic enim infinites hebræi loquuntur.

CAPVT XXXII.

Post res & veritatem istas venit Sancherib rex Assur. Significanter post veritatem vitæ iustitiæ & doctrinæ Ezechia superuenisse bellum describitur, ne peccato Ezechia

chiz

chiz imputaretur huiusmodi afflictio subiuncta. & ingressus est Iehudam, & obsedit ciuitates munitas. Hebraicè habetur. & castrametatus est super ciuitates arcium. Non venit recto tramite ad Ierusalem, sed ad ciuitates fortes regni Iudæ, volens eas capere. Hebraicè habetur. & dixit ad scindendum eas sibi, hoc est decreuit separare ciuitates munitas à Ierusalem ad hoc vt subiiceret eas sibi simul cum reliquo regno Israel. Erat enim dominus regni Israel: nam quattodecimo anno regni Ezechiz hoc gestum est. Vidit autem Techizci iahu venisse Sancherib, & faciem eius esse ad bellum contra Ierusalem. Quarti Reg. 18. narratur quod iste rex Assyriorum cepit ciuitates munitas regni Iudæ, quod hic tacetur. Et similiter tacetur Ezechiz petiisse veniam à rege Assyriorum, & dedisse ei magnâ aurî & argenti summâ quam Sancherib petiit. Post hæc enim adhuc Sancherib obsidente ciuitatem Lachis, & accepta tanta aurî & argenti summa frangente fidem, gestum est quod hic scribitur: videlicet quod vidit Ezechias faciem regis Assyriorum ad bellandum contra Ierusalem. Et inito cum principibus cõsilio virisq; fortissimis vt obturarent capita fontium qui erant extra urbem: & hoc omnium decernente sententiâ. Hebraicè habetur. & consiliatus est cum principibus suis & potentibus suis ad obturandum aquas fontium qui erant extra ciuitatem: & diuenerunt ei. principes viri q; fortes. Cõgregatusq; est populus multus, & obturauit omnes fontes, & riuum qui sivebat. Hebraicè habetur. & torretem inundantem in medio terræ, proculdubio extra ciuitatem, dicendo: cur venient reges Assur, & inuenient aquas multas? Confortatusque est, & edificauit omnem murum dirutum & exiit iuxta turres de super & forissecus murum alterum, & roborauit Millo: iuitatis David: & fecit vniuersi generis armaturâ. Hebraicè habetur. & fecit armaturam in multitudine & clypeos, nec vniuersæ species armorum explicantur. Constituitq; principes bellorum super populum, cuncta enim secundum humanam prouidentiam rectè disposuit & extra & intus, & conuocauit eos ad se in plateam porta ciuitatis, & locutus est ad cor eorum dicendo, hoc est verba penetrantia corda dixit. Roboramini & confortamini, non timeatis nec paueatis à facie regis Assur, & à facie totius turbæ quæ est cõtra: quia plures sunt nobiscum quàm cum eo. Verbis Elisæi prophætæ vsus est, confusus in diuino auxilio: quod & rei probauit euentus: sonant enim verba hæc multitudinem angelorum adesse illis, vt Elisæus. 4.

Regi.

Reg. 6. eisdem verbis significauit. Cum ipso est brachiũ carneum, & nobiscum est dominus deus noster, qui auxiliator est noster, pugnatq; pro nobis. Hebraicè habetur, ad adiuuandum nos & ad pralian- dum prælia nostra, sed sententiâ in idem redit. Confortatusque est populus huiusmodi verbis. Hebraicè habetur. Et fuerunt innixi populus super verba Techizci iahu regis Iehudæ. Fructus verborum Ezechiz manifestatur tantus quod populus innixus est diuino auxilio per verba Ezechiz prolato.

Post hæc misit Sancherib rex Assur seruos suos in Ierusalem (ipse enim cum vniuerso exercitu obsidebat Lachis. Quæstio oritur: quoniam quarti Regum decimo octauo contrarium sonat litera, dicens quod rex Assyriorum misit de Lachis Rabfacem cum exercitu graui in Ierusalem ad Ezechiz: quomodo ergo verificatur quod ipse Sancherib cum vniuersa potentia sua obsidebat Lachis? Solutio est quod Rabfacer missus tanquã nuncius tempore obsidionis Lachis venit sine exercitu, vt hic scribitur: sed statim capta ciuitate Lachis misit rex partem exercitus post Rabfacem ad Ierusalem vt in libro Regum scribitur: & ipse rex cum parte exercitus iuit ad debellandum ciuitatem Libnam, vt ex scriptis quarti Regum decimonono colligitur.) ad Techizci iahu regem Iehudæ & ad totum Iehudam qui erat in Ierusalem dicendo. Sic dixit Sancherib rex Assur: in quo habetis fiducia, & sedetis obsesi in Ierusalem? Nõne Techizci iahu decipit vos vt tradat vos ad moriendum fame & siti, dicendo dominus deus noster liberabit nos de manu regis Assur? Nonne ipse Techizci iahu abstulit excelsa & altaria eius, & præcepit & Iehudæ Ierusalem dicendo, coram altari vno adorabitur & super illud iherificabitur? Vide hæc exposita. 4. Regum decimo octauo. Nonne cognoscitis quæ fecerim ego & patres mei omnibus populis terrarum: an valendo valuerunt dij gentium terrarum liberare terram suam de manu mea? Quis est in omnibus dijs gentium istarum quas vastauerunt patres mei qui potuerit liberare populum suum de manu mea, vt posuit deus vester liberare vos de manu mea? Nunc ergo non decipiat vos Chizci iahu & non persuadat vobis sicut, hoc neque credatis ei: si nullus deus cuius vis gestis & regni potuit liberare populum suum de manu mea & de manu patrum meorum, quanto magis dij vestri non liberabunt vos de manu mea? Et adhuc locuti sunt serui eius contra dominum Deum, & contra Techizci iahu seruum eius. Epistolæ quoq; scripsit blasphemia plenas in dominum deum Israel: & locus est contra

contra eum dicendo, sicut dii gentium terrarum non potuerunt liberare populum suum de manu mea, sic deus Techixci iahu non poterit liberare populum suum de manu mea. Hoc fuit in recessu Sancherib de Iudæa ad resistendum regi Aethiopia: & gesta circa hanc epistolâ scripta sunt. 4. Reg. 19. Et clamauerunt voce magna Tehudaicæ contra populum Ierusalaim qui erat super murum. Author libri nõ seruat ordinem rei gestæ: nam hoc fuit ante missas literas, ut liber regum sonat. vt terreret eos. Defecit. & ad attonitos reddendum eos. ita quod & timidos & attonitos efficere nitebantur Iudæos. vt caperent civitatem. Et locuti sunt contra Elohe Ierusalaim sicut contra deos populorum terra, opera manuum hominis.

Oravitq; Techixci iahu rex & Iesah' iahu filius Amoz, propheta aduersu hæc blasphemiam: & vociferati sunt vsq; in colu. nõ clamore corporalis vocis, sed interno affectu cordis. Misitq; dominus angelum, & excidit oem potentē viribus & ducem & principem in castris regis Assur. Ista angeli missio fuit non tunc, sed post biennium quando rex Assyriorum iterum misit exercitum suum contra Ierusalem: vt in. 4. Reg. cap. 19. scribitur. reuersusq; est cum ignominia. Hebraicè habetur. & reuersus est in verecundia facientium in terram suam. confusus siquidem ad iustar erubescens. reuersus describitur qui iactauerat se contra Deum Israel præualiturum. cūque ingressus esset domum dei sui, qui exierant de visceribus eius ibi interfecerunt eum gladio. Saluauitq; dominus Techixci iahu & habitatores Ierusalaim de manu Sancherib regis Assur & de manu omnium: & præstitit eis requiem per circumitum. Multi etiam deferebant hostias & sacrificia. Hebraicè habetur. Et multi afferentes munus domino in Ierusalaim. nec descenditur ad speciem muneris. & munera. Hebraicè habetur. & poma Techixci iahu regis Iehudæ: & exaltatus est in oculis omnium gentium post sic. Sed vt aliàs dictum est appellatione pomorum intelliguntur preciosa. effectus siquidem subsecuti ex mirabili occisione exercitus Sancherib, describuntur in aliis tum relatiuè ad deum tum relatiuè ad Ezechiam.

IN diebus illis egrotauit Techixci iahu vsque ad mortem. Quarti Reg. 20. historia hæc tractata est: vbi de expositum etiã signum datum. orauitq; dominum, & expleuit eum, & dedit ei signum. Et nõ iuxta beneficia quæ acceperat retribuit Techixci iahu: quia eleuatum est cor eius. Testatur scriptura non solum exteriori vanitate sed etiam interna elatione animi peccasse Ezechiam

etiam cum venerunt ad eum legati à rege Babylonis. historia tractata est quarti Regum 20. & facta est contra eum ira, & contra Iehudam & Ierusalaim. Vindicta per Esaiam prophetam annunciata Ezechia: ibidem scripta commemoratur. Humiliatusque est Techixci iahu in exaltatione cordis sui, ipse & habitatores Ierusalaim. Humilitas ipsius Ezechia: ibidem legitur: humilitas autem habitatorum Ierusalem hic primum scribitur. Et per hoc simul insinuat quod etiam habitatores Ierusalem elati sunt corde in aduentu illorum legatorum: ita quod peccatum fuit commune regi & habitatoribus Ierusalem. Irrepfit autē elatio ex hoc quod à tam remotis partibus venirent legati admirantes celsitudinem regis Ezechia: apud Deum Israel tantam vt sol retrocessisset propter eum. & idcirco non venit super eos ira domini in diebus Techixci iahu. Ratio redditur dilata: vindicta ex diuina clementia suscipiente pœnitens cor regis & populi. Dilata autem fuit vsque ad tempus filiorum Iosia: regis: vt inferius patebit.

Habuitque Techixci iahu diuitias & honorem multum valde: & thesauros fecit sibi argenti & auri & lapidum preciosorum & aromatum & armoniam vniuersi generis. Hebraicè habetur. & elyptorum. nec alius dicitur de armis. & omnium vasorum desiderabilium. Et apothecas frumeti & vini & olei: & præsepia omnium iumentorum, & caulas pecorum. Ciuitatesque fecit sibi, & greges ovium & boum in multitudine: quia dederat ei Deus substantiam multam valde. Et ipse Techixci iahu obturauit exitum aquarum Ghichori superiorem, & direxit eas subter ad occidentem ciuitatis David: & prosperatus est Techixci iahu in omni opere suo. Attamen in legatione principum Babylonis, qui missi fuerant ad eum vt interrogarent de portento quod acciderat super terram, deliquit eum Deus: vt tentaretur & nota fierent omnia quæ erant in corde eius. Iuxta Hebræum habetur. Et sic in interpretibus principum Babel missis ad eum ad quærendum mirabile quod fuit in terra, reliquit eum Elohim: ad tentandum eum ad sciendum omne in corde eius. Multa hic manifestantur. primum quod per interpretes habitus est sermo cum legatis. Scito tamen quod dictio interpretata missis, potest referri ad principes & ad interpretes. potest enim legi missorum, ita quod venerint magnates cum interpretibus, vel venerint interpretes missi à principibus. Nec est dubium quod de mirabili retrocessione solis quæsturi

venerint ad agnoscendum seriem rei gestæ ex ore ipsius Ezechie regis. Derelictio autem Ezechie à supremo iudice nihil aliud est quam negatio gratuiti auxilij relinquendo Ezechiam ipsimet Ezechie in aduertu illorum legatorum. & hoc ad tentandum ipsum Ezechiam (hoc est ad instar tentantis quantum valent vires Ezechie ad beneficiendum, ad non peccandum in huiusmodi laudibus) vt hinc ad instar experientia comprobantis sciret quicquid erat in corde Ezechie.

Aduerte prudens lector quod istarum trium actionum attributarum Deo (videlicet relinquere, tentare & scire) prima duntaxat conuenit Deo proprie: alia vero dua metaphorice attribuuntur Deo hic, quemadmodum & irasci & pœnitere. dicitur enim Deus tentasse Ezechiam & inde cognouisse cor eius elatum, quia ad instar tentantis & experientia cognoscentis, effectum fecit: videlicet in manifestum producere valorem rei quæ probatur. manifestauit enim quantum valeret cor Ezechie ad aliorum exemplum, & vt ipse Ezechias nosset seipsum & humilis corde pœnitens emergeret.

Reliqua autem verborum Iechizei iahu & gratia eius: ecce ipsa scripta sunt in visione Iesah' iahu filij Amos propheta & in libro. Legedū est sine & in libro Regū Iehuda & Israel. sonat liquidem litera Esaiam fecisse librum regum Iudæ & Israel, quo caremus. Dormiuitque Iechizei iahu cum patribus suis, & sepelierunt eum supra sepulchra. Hebraice habetur. in optimo sepulchrorum filiorum Dauid. Electus locus cæteris ex stirpe Dauidis præstantior propter Ezechie merita narratur. & celebravit exequias eius. Hebraice habetur. & honorem fecerunt ei in morte eius totus Iehuda & habitatores Ierusalaim. ita quod à toto regno honoratus est mortuus, & non solum à Ierosolyma. & regnavit Menasses filius eius pro eo.

CAPVT XXXIII.

Illius duodecim annorum erat Menasses cum regnare cepit: & quinquagintaquinque annis regnavit in Ierusalaim. Fecitque malum in oculis domini: iuxta abominaciones gentium quas expulit de facie filiorum Israel. Et conuersus. Iuxta Hebraum habetur. Et reuersus est & edificauit excelsa quæ demolitus fuerat Iechizei iahu pater eius. Quatenus rex, reuersus dicitur ad idolatriam à qua recesserat pater eius Ezechias. & erexit aras Behalim & fecit lucos, & adorauit omnem militiam. Hebraice habetur. exercitū celi. solē videlicet

videlicet lunā & stellas. & coluit eos. A edificauitque altaria in domo domini: de qua dixerat dominus, in Ierusalaim erit nomen meū in æternum. Et edificauit aras toti exercitui celi, in duobus anis domus domini. Transireque fecit filios suos per ignem in valle Ben-hinnom, & obseruabat somnia. Hebraice habetur. tempora. Deinde immediate subiunguntur incantationes, maleficia, pythones & magi, quæ interpres aliis vocabulis protulit. & seclabatur auguria & maleficis artibus infernebat, & habebat secum Magos & incantatores: multiplicauit facere malum in oculis domini irritando eum. Sculptile quoque & conflatile signum quod fecerat. Hebraice nihil habetur de conflatili. posuit in domo domini. Nomen est Elohim tam hic quam cum subiungitur locutus est dominus. de qua dixit Deus ad Dauid & ad Selomonem filium eius, in domo hac & in Ierusalaim quam elegi de omnibus tribubus Israel ponam nomen meum in æternum. Et non addam vt mouere faciam pedem Israel de terra quam tradidi patribus eorum: duntaxat si custodierint facere omnia quæ præcepi eis, totam legem & statuta & iudicia in manu Moysi. Iritur Menasses seduxit. Hebraice habetur. Et fecit errare Menasses Iehudam & habitatores Ierusalaim: vt facerent malum præ gentibus quas subuerterat dominus à facie filiorum Israel. Maior iniquitas quam fuerit iniquitas ethnicorum attribuitur regi, tanquam inducenti populum ad tantum scelus.

Locutusque est dominus ad Menassem & ad populum eius, proculdubio per prophetas. & attendere noluerunt. & adduxit dominus super eos principes exercitus regis Assur: ceperuntque Menassem, & vincerunt eum compedibus & duxerunt eum in Babel. Historia Manassis scripta est & tractata quarti Regum 21. sed ista captiuitas ibi non fuit scripta. non ipse rex Assyriorū venit, sed principes exercitus eius venerunt aduersus Manassem. Modus autem quo ceperunt Manassem, non est authenticè scriptus. Iosephus tamen dicit fuisse eum dolo captum. nihil enim scribitur de conflictu bellico, sed duntaxat quod captus & victus ductus est in Babylonem. Nec scitur quoto anno regni eius hoc acciderit. qui postquam coangustatus est. Hebraice habetur. Et angustado eum, orauit faciem domini Dei sui. Quales fuerint angustia illarū victo regi nescimus: sed quæ angustantibus eum orauit summū Deū. & egit pœnitentiā valde corā Deo. Hebraice habetur. & humiliatus est valde à facie Eloha patrum suorum. Vexatio dedit intellectum vt respiceret.

Hhh ij Oranij

Oravitque ad eum & obsecrauit intentē, & exaudivit deprecationem eius. Verē clementissimus Deus & promptus ad miserendum. reduxitque eum in Ierusalaim in regnum suum. Modus quo rex Assyriorum restituit eū in regnum, non est scriptus. tempus autem carceris insinuatur breuissimum, ex eo quod nullus legitur electus rex interim in Ierusalē. & cognouit Menasses quod Iehouah ipse Elohim. Collata idolatria priore cum beneficio accepto à summo Deo statim vt respicit, cognouit quod Iehouah in lege Moſis & in prophetis prædicatus creator cœlorū & terræ, ipse est gubernator & iudex omniū. Et hinc insinuatur quod Manasses prius nō crederet summū Deum gubernare hæc humana: & propterea tantā iniquitatum molem cōstruxit. Et post hæc edificauit murū extra ciuitatem Dauid ad occidentem Ghichon in torrēte & ad introitum in portā piscium & circumdedit Hophel, & exaltauit ipsum valde: cōstituitque principes exercitus in omnibus ciuitatibus munitis in Iehuda. Et abstulit deos alienos & simulachrum de domo domini. Eæ effectus veræ pœnitentiæ. & omnes aras quas extruxerat in monte domus domini. hoc est in mōte Mori' iah. & in Ierusalaim: & proiecit extra ciuitatē. Aedificauitque altare domini & immolauit super illud victimas pacificorum & laudē. hoc est munera pro libertatis beneficio recepto. præcepitque Iehuda vt seruiret domino Deo Israel. alioquin non fuisset integra pœnitentia. Adamen adhuc populus immolabat in excelsis, duntaxat domino Deo suo.

Reliquum autem verborum: Menassis & oratio eius ad Deū suum, & verba videntium qui loquebantur ad eum in nomine domini Dei Israel: ecce continētur in sermonibus regū Israel. Oratio quoque eius, exauditio, & omnia peccata, & præuariçatiões eius, & loca in quibus edificauit excelsa & fecit lucos & statuas antequam ageret pœnitentiā: ecce ipsa scripta sunt in sermonibus Chozai. Hoc libro caremus. Dormiuitque Menasses cum patribus suis, & sepelitur in domo sua: & regnauit Amon filius eius pro eo.

Filius viginti annorum erat Amon cum regnare cepit: & duobus annis regnauit in Ierusalaim. Fecitque malum in oculis domini sicut fecerat Menasses pater eius: & omnibus idolis quæ fecerat Menasses pater eius immolauit Amon, & coluit e. Et non est reueritus faciem domini, sicut reueritus est Menasses pater eius: & multo maiora deliquit. Hebraicè habetur. quia ipse Amon multiplicauit delictum. Pater eius amputauerat delictum pœnitendo, ipse verò impœnitens multiplicauit. De coniuratione autem cō-

tra

tra Amon facta, idem hic scribitur & in quarto regum. Coniuraueruntque contra eum serui eius: & interfecerunt eum in domo sua. Percussitque populus terra omnes qui coniurauerant cōtra regem Amon: & regem constituit Iosi' iahu filium eius pro eo.

CAPVT XXXIIII.

Ilius octo annorum erat Iosi' iahu cū regnare cepit: & triginta & vno annis regnauit in Ierusalaim. Fecitque rectum in oculis domini: & ambulauit in viis Dauid patris sui, neque declinauit ad dexteram & sinistram. Octauo autem anno regni sui cum adhuc esset puer, cepit quærere Deum patris sui Dauid: & duodecimo anno cepit mundare Iehudā & Ierusalaim ab excelsis, & lucis, & simulachris, & sculpiilibus. Destrueruntque coram eo aras Bethel, & simulachra quæ erant super eas demoliri fecit. Aiunt per dictionem redditum simulachra significari quædā dicata soli in excelsis valde. & lucos & sculpiilia. Deficit & cōflabilia: legendum est. & sculpiilia & cōflabilia fregit & comminuit. Sed de his non oportet esse sollicitum: in quarto enim regum gesta Iosia diffusè scripta sunt cap. 22. & 23. & super tumulos eorum qui eis immolare consueverant, fragmenta dispersit. Osque sacerdotum combussit super altaria: & mundauit Iehudam ac Ierusalaim. Et in ciuitatibus Menassis & Eph'raim & Simhon vsque ad Naphtali in desolationibus eorum per circumitum. Demolitusque est altaria & lucos, & simulachra contriuit in frusta, & omnia simulachra demolitus est in tota terra Israel: & reuersus est in Ierusalaim.

Anno autem decimo octauo regni sui mundata iam terra & templo. ab idolatriis renouatis à patre suo Amon. misit Saphan filium Azal' iahu & Mahase' iahu principem ciuitatis & Ioach filium Ioacham à commentariis, ad instaurandum domum domini Dei sui. Veneruntque ad Chilei' iahu sacerdotem magnum, acceptamque pecuniam ab eo quæ illata fuerat in domum domini. Hebraicè habetur. & dederunt argentum illatum in domum Elohim. Collectores dederunt argentum coram pontifice & nunciis regis: collectores autem subiunguntur Leuitæ custodes malluuij. quoniam vulgata ædificatio habeat Leuitæ & ianitores, quod congregauerant Leuitæ & ianitores de Menasse & Eph'raim & de toto residuo Israel. Ab vniuersis Israelitis qui supererant in partibus illis narratur collecta pecunia per Leuitas. & de toto Iehuda & Bin'iamin: & habitatoribus Ierusalem. Hebraicè habetur. Hhh ij betur.

bet. & reuersi sunt ad Ierusalaim. Collectores Leuitæ discurre-
rerunt per Manasse Ephraim Iudam & Benjamin & vni-
uersas reliquias, & reuersi sunt in Ierusalem. prius enim mo-
re solito narratum est quod dederunt argentum; & deinde
narratus est modus quo collectum est argentum. Tradiderunt
in manum eorum qui præerant operibus in domo domini ad factien-
dum & roborandum domum. Et illi dederunt ipsum artificibus &
cementariis ad emendum lapides excisos, & ligna ad commissuras;
& ad contignandum domos quas destruxerant reges Iehuda. Et vi-
vi faciebant fideliter in opere: & super eos ordinati erant Iachab &
Hobad iahu Leuita de filio Merari, & Nechar'ia, et Mesullam de fi-
liis Cehathitarum ad sollicitandum: & omnes Leuita in instrumē-
tis cantus intelligentes. Super biuos vero & sollicitatores omnium
laborantium in quolibet opere, erant de Leuitis scriba, & præfecti, &
ianitores.

Cumque efferrent pecuniam que illata fuerat in domum domini,
reperit Chilci' iahu sacerdos librum legis domini, qui datus fuerat
in manu Moysi. Superfluit qui datus fuerat: hebraicè enim ha-
betur, librum legis Iehouah in manu Moysi. Et refertur ad legem
manus Moysi. est enim sensus, librum legis diuinæ non latæ à
Deo per prophetam quemcunque, sed per Moysen. Respondit
que Chilci' iahu & dixit ad Saphan scribam librum legis reperti
in domo domini: & tradidit ei. Saphan autem attulit librum ad re-
gem, & retulit præterea regi verbum dicendo: omne quod dedisti in
manum seruorum tuorum ipsi faciunt. Constatueruntque argentum
quod inuentum est in domo domini: & tradiderunt illud præfectis &
facientibus opus. Nunciavit quoque Saphan scriba regi dicendo, li-
brum dedit mihi Chilci' iahu sacerdos: & legit in eo Sapha coram rege.

Cumque audisset rex verba legis, scidit vestimenta sua, horrore
offensarum commissarum in Deum à patribus suis & popu-
lo, adiuncto timore pœnarum in libro comminatarum. Et præ-
cepit rex Chilci' iahu, & Achicam filio Saphan, & Habdon filio
Michæ, & Saphan scribæ, & Hasa'ia seruo regis dicendo. Ite cõsu-
lite dominum pro me & pro reliquiis in Israel & in Iehuda super ver-
bis libri qui repertus est: magnus enim furor domini stillauit super
nos. Rectius legeretur, quia magna ira Iehouah que adiecta est
in nos. Stillatio enim minorem punitio nem infouat, eo quod
non custodierunt patres nostri verbum domini ut facerent iuxta omne
quod scriptum est in libro hoc.

Abiitque Chilci' iahu & qui erant regi ad Chuldæ prophetissam
uxorem

uxorem Sallum filii Thoc'hath filii Chaf're custos vestium. Non
mulier, sed maritus eius custos significatur: est enim mascu-
lini generis. que habitabat in Ierusalaim in secunda. Ut in quar-
to regum diximus, dictio hebraica interpretanda erat. in re-
petitorio. vide ibi ca. 2. 2. & locuti sunt ad eam iuxta hoc. Que re-
spodit eis, sic dixit dominus Deus Israel: dicite viro qui misit vos ad
me. Sic dixit dominus: ecce ego adduco malum super locum istum & su-
per habitatores eius, omnia maledicta que scripta sunt in libro que
legerunt coram rege Iehuda. Pro eo quod dereliquerunt me & thuri-
ficauerunt diis alienis, ut me ad iracundiam prouocarent in omnibus ope-
ribus manuum suarum: stillabitque furor meus in locum istum & non extin-
guetur. Ad regem autem Iehuda qui misit vos ad consulendum domi-
num sic dicitur: sic dixit dominus deus Israel quoniam audisti verba
voluminis. Heb. habetur. verba que audisti, tum ex libro tum à
me, sic dixit Iehouah Elohae Israel. Deinde immediate sequit-
ur. Pro eo quod tenerum factum est cor tuum & humiliatus es à facie
Elohim cum audisset verba eius super locum istum & super habitatores
eius, & humiliatus es coram me, & scidisti vestimenta tua, & fleuisti
coram me: et etiam ego exaudiui te dicit dominus. Sententia est clara.
Iam enim. Parui refert quod hebraicè habet. Ecce ego colligam te ad
patres tuos & colligeris ad sepulchrum tuum in pace. Beneficiū dila-
tionis tantæ ruinæ promittitur, nec videbunt oculi tui, corporei,
omne malum quod ego adduco super locum istum, & super habitatores
eius. Per oculos vniuersi sensus significatur, promittitur enim
Iohæ quod à sensibili notitia (qualis est quæ habetur in præ-
senti vita) exemptus erit: quoniam pœnalis valde fuisset, nec
propterea priuatus est intellectu ali notitia in limbo existens
malorum quæ passi sunt in hac vita filii eius. Et bene nota quod
non dico animam Iohæ in limbo nouisse mala filiorum: sed
dico ex hac prophetia non significari ipsum priuatum tali no-
titia, & retulerunt regi verbum.

Misitque rex: & congregauit omnes seniores Iehudæ & Ierusalaim,
& ascendit rex in domum domini & omni vir Iehudæ & habita-
tores Ierusalaim, & sacerdotes, et Leuita, & totus populus à magno
vsque ad paruum. Sanctus rex quanuis à muliere prophetico
spiritu loquente audierit firmatam esse diuinam sententiam,
non destitit tamen cum vniuerso populo facere quod in se est
ad placandum summum Deum, & legit in auribus eorum omnia
verba voluminis. Deficit, fœderis inuentus in domo Iehouah. liber. n.
legis inuentus in domo appellat: liber fœderis, quia cõtinebat

Hhh iij fœdus

fecit inter Deum & populum. Stetitq; rex in loco suo, & percussit fœdus coram domino vt ambularet post dominum & custodiret præcepta & testimonia & statuta eius in toto corde suo & in tota anima sua: faciendo verba fœderis scripta in libro hoc. Optimus rex ipse primus se obligat, vt alios ab exēplo trahat ad idem. Adiuuauit quoque super hoc. Parui refert quòd hebraicè habet. Et fecit stare omnem inuentum in Ierusalaim & Biniamin. Absq; adiuuratione fecit quòd populus quoq; fœdus iniret cū summo Deo. & fecerunt habitatores Ierusalaim iuxta pactum Dei, Dei patrum suorum. Vtrobq; est nomen Elohim. Abstulitq; Iosias omnes abominaciones de omnibus terris filiorū Israel, & fecit omnes qui residui erant in Israel seruire domino Deo suo. heb. habetur. Iehonah Elohe eorum. Deinde immediatè sequitur. cunctis diebus eius non recesserunt à domino Deo patrum eorum. Vide quàm efficax sit exemplaritas principis perseuerans.

CAPVT XXXV.

Ecclij; Iosias in Ierusalaim pascha domino: & immolauerunt pascha quartadecima diē mensis primi. Et constituit sacerdotes in custodiis suis: hortatusque est eos ad ministerium domus domini. Leuitisq; ad quorum eruditionem omnis Israel sanctificabatur domino, locutus est: ponite arcam in sanctuario templi. Hebraicè habetur. f. mite arcam sanctitatis in domo quam edificauit Salomo filius Dauid rex Israel. Nisi fuisset prius extracta arca Dei è templo, nō dixisset Iosias Leuitis vt ponerent arcam sanctitatis in domo quam edificauit Salomon. quando autem fuerit inde educta & vbi interim manserit, scriptura tacet. Ex hoc autem quòd arca Dei quæ erat maximum sacrum extracta narratur de templo, insinuatur quòd omnia alia aut extracta aut prophanata fuerint. timuerunt autem idolatræ prophanare arcam Dei, memores eorum quæ acciderant Pelisthinis & Bethsemitis & Ozæ, quæ scripta sunt in primo libro Regū: & propterea maluerunt vt ex templo educeretur. Iosias autem religiosissimus fecit eam reduci in templum, nequaquam enim eam vltra portabit, nūc seruite domino Deo vestro et populo eius Israel. Eandem sententiā protulerat olim Dauid ad eundem finem: videlicet quòd quia non essent subituri onus vehendi arcam humeris collocata iam arca in templo, vacarent diuinis officiis. Innuūt autem verba hæc quòd redierant Leuitæ ad pristinum onus, scilicet vehedi arcam humeris sicut antè ædificatio-

tionem templi faciebant. & propterea coniectura hinc habetur, quòd non paruo tēpore nec in vno duntaxat loco fuerit arca extra templum post idolatriam Regum Iudæ: reditus enim Leuitarum ad officium pristinum hoc innuit. Leuitæ autem hoc in loco non distinguuntur contra sacerdotes: nam gestare humeris arcam Dei, plus sacerdotum erat quàm Leuitarum. Et præparate vos per domos patrum vestrorū in diuisionibus vestris: sicut scripsit Dauid rex Israel, & iuxta scripturā Salomonis filii eius. Dauid ergo principaliter, Salomon autem consequenter scripsit diuisiones sacerdotum & Leuitarum. Et ministrare in sanctuario eius per familias tumasque Leuiticas. Iuxta Hebræum habetur. Et stabitis in sanctuario ad diuisionem domus patrum, fratribus vestris filius populi: & diuisionem domus patris Leuitis. Ita iacet in hebræo. Et quanuis obscura sit litera, sensus tamen est quòd Leuitæ stent in sanctuario secundum diuisiones patrum, diuisiones inquam domorum secundum patres Leuitarum, stent autem ad ministeria diuina opportuna fratribus suis filiis populi: hoc est vniuersis Israelitis, hoc enim ad euitandam confusionem ministrorum cum populo sanctissimè decretum est. Deinde immediatè sequitur. Et iugulabitis pascha: & eritis sanctificati & facietis preparare fratres vestros, ad faciendum sicut verbum Iehouah in manu Moysi. Sententia clara est, mandat enim executionem decretorum per Mosem, quæ scripta sunt in libro Exodi principaliter.

Dedit præterea Iosias omni populo qui ibi fuerat inuentus in solennitate pasche agnos & hedos de gregibus & reliqui pecoris triginta millia. Hebraicè habetur. Et largitus est Iosias filius populi ouium, agnorum & filiorum caprarum (omnium pro paschatibus) omni inuento in numero triginta millia, & boum tria millia: hæc de substantia regis. Priorū triginta millia & tria millia bouū dedit rex, nō q; boues neq; oues immolarētur pro agno paschali, sed vt in illis diebus solennitatis paschalis haberent festiuias victimas. Et ad hunc eundem vsum intellige subiunctas largitiones. Duces quoque eius sponte quod voverant obtulerunt tam populo quam sacerdotibus & Leuitis. Hebraicè habetur. Et principes eius voluntati populi sacerdotibus & Leuitis eleuauerunt. appellant enim eleuationem, largitionem relatam in Deum. Et hæc clausula initium est subiunctorum. inchoat siquidem à largitione quam principes regis profuse fecerunt tum populo quātum voluit, tum sacerdotibus, tum Leuitis. & subiunguntur

guntur postea in specie diuersi principes diuersa largientes, sufficientia autem oblatorum significatur dicendo voluntati populi sacerdotibus & Leuitis: insinuatur enim quòd quantum volebat populus largiti sunt, porro *Chilei'ia* & *Xechar'iahu*, & *Iechiel* duces domus *Elohim*. Absque alia nota continuatiua subiunguntur immediatè isti tres, sacerdotibus dederunt pro pascharibus duo millia & sexcenta, & boues trecentos. *Chonan' iahu* autem, & *Somah' iahu*, & *Neihan' el* fratres eius, et *Chasab' iahu*, & *Ieh'el*, & *Iosabad* principes Leuitarum: eleuauerunt Leuitis pro pascharibus quinque millia, & boues quingentos. Dixerat in genere principes eius, dicit modo in indiuiduo quòd isti tres duces domus *Elohim* dederant sacerdotibus: præter id quod principes regis dederunt, narratur in specie quid dederint principes regis ex tribu Leuitica, primum principes sacerdotum sacerdotibus & deinde principes Leuitarum Leuitis.

Preparatumque est ministerium: & steterunt sacerdotes in loco suo & Leuita in diuisionibus suis iuxta præceptum regis. Immolaueruntque pascha: & asperferunt sacerdotes manus suas sanguine. Hebraicè habetur. & asperferunt sacerdotes de manu eorum. Pronomè eorum populum demonstrat, ad differèntiam temporis *Ezechia* quo sacerdotes asperferunt de manu Leuitarum supplèti uices immundorum, ad insinuandum itaque quòd populus non erat immùdus (sicut fuerat tempore phæse celebrati sub *Ezechia*) sed quòd tẽpore *Iosia* populus erat sanctificatus, scribitur quòd sacerdotes asperferunt sanguinem secundum legis ritum circa altare de manu eorum qui immolabant. & *Leuita* detraxerunt pelles holocaustorum. Hebraicè habetur. & *Leuita* spoliantes. proculdubio animalia quæ offerebãtur. hoc enim propter multitudinem magnam etiam tempore *Ezechia* factum legitur. Et separauerunt ea ut darent per domos & familias singulorum. Hebraicè habetur. Et remouerunt holocaustum in terminando ea. Et appellatione holocausti intelligitur adeps animalium qui cremabatur Deo in modum holocausti. Et est sensus quòd sacerdotes remouerant à multitudine victimarum portionem illam quæ cremabatur Deo utique quo terminata esset huiusmodi remotio ab omnib⁹ victimis. Et immediatè subditur. diuisionibus domus patrum filiis populi ad offerendũ *Iehouah*. sicut scriptum est in libro *Mosis*: sic bobus. Ordinata oblatio describitur: ita quod secundũ diuisiones familiarũ populi offerebãt victimas iuxta ritum legis, sacerdotibus remouentibus

remouentibus portionem cremandam Deo. Et hec non solum in victimis ex ouibus & capris, sed etiam ex bobus seruatum scribitur. Et coxerunt pascha in igne iuxta ritum: pacificas vero hostias coxerunt in lebetibus & cacabis & ollis, & festinatè distribuerunt omnibus filiis populi. Sibi autem & sacerdotibus postea preparauerunt, quia sacerdotes filij *Aharon* in oblatione holocausti & adipum usque ad noctem fuerunt occupati: Leuita que preparauerunt sibi & sacerdotibus filiis *Aharon*. Porro cantores filij *Asaph* stabant in ordine suo iuxta præceptum *Dauid* & *Asaph* & *Heman* & *Ieduthun* prophetarum regis. Hebraicè habetur. uidentis regis. Singularis numeri est, & ad *Ieduthun* directè refertur. & iamitores ad singulas portas obseruabãt: non erat eis recedendum à ministerio suo, quia fratres eorum *Leuita* preparauerunt eis.

Preparatumque est omne ministerium domini in die illa ad faciendum pascha, & ad offerendum holocausta super altare domini: iuxta præceptum regis *Iosi' iahu*. Feceruntque filij *Israel* inuerti pascha in tempore illo: & solennitatem azymorum septem diebus. Et non est factum pascha simile huic in *Israel* à diebus *Samuel* propheta. Præfertur celebritas paschalis tempore *Iosia* reliquis præteritis tam tempore iudicum (quorum ultimus fuit *Samuel*) quàm tempore regum, non solum *Iudæ*, sed etiam *Israel*: ut fuerunt *Saul*, *Dauid* & *Salomon*, præfertur autem quo ad hoc quòd fuit celebratum solenniter ab omnibus *Israelitis* qui erant in terra promissionis: in aliis enim celebrationibus nõquam conuenerunt omnes, sed aliqui remanebant qui non celebrabant pascha. hanc enim singularitatẽ significant subiuncta uerba iuxta hebraicam ueritatem. & omnes reges *Israel* non fecerunt sicut *Pesach* quod fecit *Iosi' iahu* & sacerdotes & *Leuita* & omnis *Iehuda* & *Israel* inuentus, & habitatores *Ierusalem*. significanter enim dicitur & omnis *Iuda* & *Israel* inuentus, ut hinc intelligamus hanc fuisse singularitatem huius phæse quod celebratum est ab omnibus *Israelitis* inuentis in terra promissionis. Decimo octauo anno regni *Iosi' iahu*, factum est pascha hoc.

Postquam instaurauerat *Iosias* templum. Hebraicè habetur. Post omne istud quòd fecit preparare *Iosi' iahu* domum. proculdubio Dei. Et est iensus, post omne istud & quòd preparauit etiam domũ Dei, ascendit *Necho* rex *Aegypti* &c. Post tot bona opera describitur subleuctus modus quo mortu⁹ est rex *Iosias*: ut intelligamus diuinã gratiam etiã tẽpore vete-

ris testamenti concessam amicis dei non secundum temporalem vitam quamvis concupitam. *ascendit Necho rex Aegypti ad pugnandum in Charchemis iuxta Euphratem. Aiunt Charchemis esse nomen civitatis: sed an sit in terra promissionis non inuenio: & propterea incertum restat an significetur terminus quo tendebat rex Aegypti, an locus ad quem pervenerat tunc. & egressus est in occursum eius Iosias iahu. Misitque ad eum nuncios dicendo quid mihi & tibi est rex Iehuda. subaudi commune est litigandum: nulla inter nos materia belli. non contra te hodie venio, sed contra aliam domum pugno. Hebraice habetur. non super te hodie quia ad domum bellimei. Et est sensus, non contra te venio quia ad domum materiam belli mei propero. Et appellat domum belli sui, domum hostem sibi. ad quam deus festinat ad me ire precepit. Hebraice habetur. & Elohim dixit ad stupefaciendum. Dicitio hebraica significat non quaecumque; stupefacere, sed stupefacere reddendo attonitos. Et est sensus quod deus disposuit me in hoc progressu ad reddendum alios attonitos, hoc est ad tam mirabile opus faciendum ut alii stupeant quasi attoniti. desine adversum deum facere qui tecum est, ne interficiat te. Hebraice habetur. Declina tibi ab Elohim qui tecum & non perdet te. Congressum suum deo tribuit rex Aegypti, monendo Iosiam ut non occurreret sibi.*

Noluit autem Iosias reverti, sed preparavit contra eum praelium, nec acquievit sermonibus Necho ex ore Dei. Nomen est Elohim. Si inculpabilis fuisset occursum Iosias adversus regem Aegypti, non diceret scriptura quod non audiunt verba Necho ex ore Elohim. affirmatur itaque & quod verba regis Aegypti procefferunt ex ore Elohim summi uniuersorum iudicis, & imputatur Iosias quod non audiuit huiusmodi verba. Ratio autem imputationis non est quod debuerit credere verba illa esse verba dei: sed quod audita diuina legatione qua se Iosias dicebat rex Aegypti, debebat deum conuolare, & non absque diuino oraculo persistere in cepto occursum. sed perrexit ut dimicaret in campo Megiddo, Megiddo nomen est civitatis cuius regem cepit Iosias: ut scribitur Iosias. 12. Et hinc apparet quod infra terminos terrae promissionis transibat rex Aegypti. Et hac occasione motus creditur Iosias ad bellum contra regem Aegypti: quamvis rationabilior belli causa videatur timor ne expugnato vicino regno ab Aegyptiis, expugnaretur postea regnum Iudae.

ubi;

Ibiq; vulneratus a sagittariis, dixit pueris suis: educite me de praelio quia oppidum vulneratus sum. Iuxta hebraeam habetur. facite transire me quia egrotavi valde. Et transire fecerunt cum seruis eius de curru, & equitate fecerunt eum super currum secundum quasi ei. Non manifestauit se vulneratum, sed quasi aegrum se transferri in alterum currum precepit, ne exterreret exercitum suum. & asportauerunt eum in Ierusalem, & mortuus est & sepultus in sepulchris patrum suorum. Non caret quaestione quod in quarto Re. ca. 23. legitur Iosias occisus in Megiddo, hic vero narratur ductus in Ierusalem & mortuus. Solutio est quod licet Iosias viuus migrauerit de curru in currum, non tamen viuus perueit in Ierusalem: nam clarè ibidem dicitur quod de Megiddo mortuum adduxerunt. nec hic dicitur quod viuus venerit in Ierusalem: quamvis narretur prius ductio Ierusalem quam mors: tæpe enim ordo rei gestae non est secundum ordinem narrationis. totusq; Iehuda & Ierusalem luxerunt eum. Lamentatusq; est Iosias super Iosias iahu, & dixerunt omnes cantores & cantatrices in lamentationibus suis de Iosias iahu usque hodie & dederunt hoc in statutum super Israel: & ecce scriptum est in lamentationibus. Ieremiae prophetae.

Reliqua autem verborum Iosias iahu & gratia eius qua lege precepta sunt dominum Hebraice habetur. sicut scriptum in libro Iehouah. Et refertur ad reliqua gesta Iosias. Declaratur enim quod fuerunt recta sicut scriptum est in libro Iehouah: hoc est in libro Moysi continente diuinam doctrinam. opera quoque eius priora & posteriora, ecce ipsa scripta sunt in libro Regum Israel & Iehuda.

CAPVT XXXVI.

Iosiasq; populus terra Iehoaq haz filius Iosias iahu: & constituit eum regem pro patre eius in Ierusalem. Filius viginti trium annorum erat Iosias, cum regnare cepit: & tribus mensibus regnavit in Ierusalem. Amonis autem cum rex Aegypti cum venisset in Ierusalem. Iuxta hebraeam habetur. & amonit eum rex Aegypti in Ierusalem. In quarto lib. Re. cap. 23. scribitur quod rex Aegypti in Reblatha vixit eum: sed & Iosephus dicit quod rex Aegypti misit pro eo &c. Solutio est quod quamvis possit dici quod rex Aegypti venerit in Ierusalem & ibidem priuauerit Iosias regno, non tamen ibidem eum ligauerit sed in ciuitate Reblatha: & sic concordare hanc litteram cum libro Regum potest tamen dici quod scriptus hic Iosias (videlicet in Ierusalem) non designat locum regis Aegypti:

pti: ita quod non est ordo literæ & rex Aegypti in Ierusalem amouit eum. sed designat locum pronominis: & est ordo literæ quod rex Aegypti amouit eum in Ierusalem. vt sit sensus quod in ipsa ciuitate Ierusalem facta est amotio eius à regno auctoritate regis Aegypti. mandauit siquidem rex Aegypti abiens à Ierusalem, vt Ioachaz regnans in Ierusalem non regnaret sed frater eius maior: & sic est priuatus regno in ipsa ciuitate Ierusalem. Et hic sensus complectendus est ad litera. reliqua exposita vide in libro Regum. & condemnauit terram centum talentis argenti & talento auri. Et regem constituit rex Aegypti El'iacim fratrem eius super Iehudam & Ierusalaim, & uertit nomen eius Ieho'iacim: Iehoachaz uero fratrem eius tulit Necho & adduxit eum in Aegyptum.

Filius uiginti quinque annorum erat Ieho'iacim cum regnare cepit, & undecim annis regnauit in Ierusalaim: fecitq; malum in oculis domini Dei sui. Contra hunc ascendit Nabuchodonosor rex Chaldeorum. Iuxta Hebræum habetur. Super eum ascendit Nebu'chadnezar rex Babel. Et nihil dicitur de Chaldaea. & uinctum eum duxit in Babylonem. Iuxta hebræum habetur, & ligauit eum in catenis ad faciendum ire ipsum ad Babel. Aduerte prudens lector q; de isto Ioacim filio Iosifæ rege Iudæ scribitur Iere. uigesimo secundo, sepultura asini sepelietur uia porta Ierusalæ. & propterea q; hic dicitur uinctus ad hoc ut duceretur in Babylonem, intellige factum fuisse quo ad uinctum, sed non quo ad ductionem in Babylonem: sed iuxta prophetæ uaticinium occisus est & inhumatus relictus iuxta muros Ierusalem, vt Iosephus narrat. Ad quam & uasa domini. Iuxta hebræum habetur. Et ex uasis domus Iehouah adduxit Nebu'chadnezar ad Babel: & posuit ea in templo suo in Babel. Dicendo ex uasis, insinuat q; non omnia uasa ex templo abstulit. Reliqua autem uerborum Ieho'iacim & abominatiões eius quas fecit & quod inuentum est in eo, ecce ipsa scripta sunt in libro Regum Israel & Iehudæ: & regnauit Ieho'iachin filius eius pro eo.

Filius octo annorum erat Ieho'iachin cum regnare cepit. Hic numerus annorum scribitur in hebræo: sed errore scriptorū factum esse, testatur liber Regum capitulo uigesimo quarto dicens, q; octo & decem annorum erat iste Ioachin. testatur & subiuncta hic clausula dicens de isto, & fecit malum in oculis Iehouah: filius enim octo annorum uix est capax doli. & tribus mensibus & decem diebus regnauit in Ierusalaim: fecitq; malum

malū in oculis domini. Cinq; anni circulus uolueretur. Parui refert q; hebraicè habetur. Et in reuersione anni. ab occisione Ioacim patris istius. ita q; à tempore quo Nabuchodonosor uenerat in Ierusalem facturus supra scripta, supputatur ista reuersio anni. Et ex hac supputatione habetur quod iste Ioachin nō cepit regnare in Ierusalem statim mortuo patre: quia regnauit tantum mensibus tribus & diebus decem. interregnum enim multis mensibus fuit propter cladem quam fecerat rex Nabuchodonosor in Ierusalem. misit rex Nebu'chadnezar. In libro Regum scribitur & q; misit, & quod etiam ipse superuenit: quod ultimum hic tacetur. nuncios qui & adduxerunt eum in Babylonem. Iuxta hebræum habetur, & fecit venire eum in Babel, cum uasis desiderabilibus domus domini. Et hæc litera quadrat scriptis in libro Regum. regem uero constituit Sedechiam patrum eius. Iuxta Hebræum habetur. Zidci' iahu fratrem eius super Iehudam & Ierusalaim. Reuera Sedechias patruus erat istius Ioachin & in quarto Regum scribitur: sed hic appellatur frater eius ea scripturæ consuetudine qua consanguinei appellantur fratres.

Filius uiginti & unius annorum erat Zidci' iahu cum regnare cepit: & undecim annis regnauit in Ierusalaim. Fecitq; malum in oculis domini dei sui: nec erubuit faciem Ieremia propheta loquentis ad se in ore domini. Iuxta hebræum habetur. non fuit humiliatus à facie Iirme' iahu propheta ex ore Iehouah. subaudi loquentis ad eum. Diffusè hæc scripta sunt in libro Ieremia. Et etiā à rege Nebu'chadnezar de fecit qui adiurauerat eum per deum. Nomen est Elohim. & fit specialis mentio huius iuramenti, eo quod nomen hoc sonans illi imposuit Nabuchodonosor, ut iugiter præ oculis haberet diuinæ iustitiæ fidem: ut in libro regum declarauimus. & indurauit ceruicem suam & cor. Manca est litera: legendum est. & roborauit eum suum, ne reuertetur ad dominum deum Israel. Ceruicem indurauit ut nō flecteretur sub iugo Dei: cor autem roborauit ad persistendum in malo. Etiam omnes principes sacerdotum & populus multiplicauerunt prauaricationis iuxta omnes abominatiões gentium: & polluerunt domum domini, quam sanctificauerat in Ierusalaim. Manifestatur peccatum fuisse commune regi, principibus sacerdotum omnibus & populo: ut cognoscamus iustissimā fuisse pœnam subiunctam.

Misit autem dominus deus patrum eorum ad eos per manum nunciatorum suorum, de nocte consurgens & quotidie commonens. Iuxta hebræum habetur. diluculo surgendo. nec aliud adiungitur. & instar solicii patris describitur deus surgens diluculo ad mittendū nuncios regi & populo ut respiceret. eo quod parceret. Iuxta hebræum habetur. & misit quia miserebatur populo suo & habitaculo suo. Ratio mittendi prophetas diuina misericordia super templum ac ciuitatem Ierusalem describitur. At illi subfamabant nuncios dei. Nomen est Elohim. & paruipendebant sermones eius: illudebantq; prophetis. Heb. habetur. & errantes in prophetis eius. negando videlicet veros dei prophetas esse Dei nuncios, immo & imponendo eis quod non essent misi a deo: ut patet de Ieremia. donec ascenderet ira domini in populum eius; & esset nulla curatio. Clarius hebraicè scribitur q; tandiu misit deus prophetas vsq; quo ex parte dei esset tempus ire eius, & ex parte Israelitarum esset morbus insanabilis.

Et adduxit super eos regem Chaldaeorum. Interfecit inueniens eorum gladio in domo sanctuarij sui. Legendum est. sanctuarij eorum. Ac si apertius dixisset, non sanctuarii dei sed sanctuarii eorum: quoniam non erat amplius dei. & non est misertus adolescentis & virginis, senis & decrepiti: omnes tradidit in manum eius. Et omnia vasa domus dei magna & parua. Dicitio interpretata Dei est nomen Elohim. & thesauros domus domini & thesauros regis & principum eius: omnia transtulit in Babel. Incēderuntq; domū Dei. Nomen est Elohim. Et hæc fuit vltima captiuitas Israelis, in qua combustum est templum. & destruxerūt murum Ierusalem, & universas turres combusserunt. Iuxta hebræum habetur. & omnia palatia eius combusserunt igni. quemadmodum & templum. & quicquid preciosum erat demoliti sunt. Et qui euaserat gladium ductus est in Babel. seruitusq; regi & filius eius, donec impetraret rex Persarum. Iuxta hebræum habetur. vsque ad regnandū regnum Persarum. hoc est vsquequo regnum Babylonis subiectum fuit regno Persarum: & consequenter Iudæi translati in Babylonem subiecti fuerunt regno Persarum. Et complectitur sermo domini ex ore Hieremie & celebraret terra sabbata sua: cunctus enim diebus desolationis egit sabbatum vsquedum implerentur septuaginta anni. Iuxta hebræum habetur. Ad implendum verbum Iehouah in ore Iirme' iahu, vsque voluit terra sabbata sua: omnibus diebus desolata vacauit, ad implendum septuaginta annos. Sic iacet in hebræo. Et hinc manifestatur tria. primum quod

seruitus

seruitus captiuorū Iudæorū sub regno Babylonie seu Chaldaeorū durauit vsque ad regnū Periarum. secundū q; terra Iudææ desolata, durauit inculta eodem tempore. tertium quod hoc tempus fuit spatium septuaginta annorum. Sed aduertit quod (vt patet Iere. 23. & 29.) Ianni isti septuaginta tam seruitutis Babylonice quam desolatæ terræ Iudææ non supputantur ab vltima captiuitate quando templum fuit combustum: dirigit enim sermonem Ieremias ad populum tum captiuadū tum captiuatū cū rege Toachin nepote Iosia. A prima ergo captiuitate Iudæ supputat anni septuaginta. & verificatā seruitus Babylonica septuaginta annis (q; ex tunc fuit rex cum decem millib; captiuus in Babylone) quam quod terra cepit esse inculta: vt pote sublati habitatoribus, & non surrogatis aliis loco eorum quemadmodum surrogati fuerant in regno Samariæ. & propter hoc terra Iudæ dicitur desolata & quiescens annis septuaginta.

Anno autem primo Cyri regis Persarum. Hinc clarè habetur quod septuaginta anni prædicti à Ieremia, cōpleti sunt cum regno Babyloniorum. primus enim iste annus Cyri fuit primus annus regni Persarum, non absolute, sed super Babyloniam & reliqua quæ erāt subiecta regi Babylonie, immo (vt aiunt) monarchiæ Persarum. ita quod cum dicitur anno primo Cyri, intelligitur de anno primo monarchiæ Cyri regis Persarum: vt testantur subiuncta ipsius Cyri verba, sonantia ipsum dominum regnorum omnium. ad explendū sermonem domini quem locutus fuerat per os Iirme' iahu, suscitauit dominus spiritū Cyri regis Persarum. Modus quo mouit deus animum Cyri quatenus iudicat secundum supremam spiritualem causam, non est scriptus in scriptura facta, sed à Iosepho explanatus: videlicet q; ostensa fuit ei prophetia Esaiæ prophetæ longo ante tempore ædita, in qua nominatur ipse Cyrius eleuadus à Deo Israel creatore caelorum & ædificaturus templū & ciuitatē Dei & redurturus populū captiuū. hæc. n. in calce ca. 44. & in ca. 45. Esaiæ scripta sūt. Verba aut ipsius Cyri subiuncta quadrāt huic modo. nā confitetur quod Iehouah Elohe caelorum dedit ei omnia regna terræ, quæ videlicet possidebat. agnoscit sibi data à summo Deo: & subiūgit quod ipse deus ordinauit sibi vt ædificaret illi domū in Ierusalem: & tertio subiungit liberam facultatem cuilibet ex populo Dei volenti ire in Ierusalem, hæc enim tria in

lii Esaiæ

Esaia continentur: & inde Cyrus accepit & agnouit prædicta esse à summo Deo per os Esaia propheta. Aduerte tamen hic quòd libertas eundi in Ierusalem concessa cuilibet Israelita, intelligitur sine præiudicio tertii: hoc est sine præiudicio particularium hominū qui emerant aliquos Iudæos in seruos discernendum siquidem est inter Israelitas qui erant serui duntaxat regis, & eos qui erant serui aliorum virorum: nam serui regis absque auro & munere quocunque libertate donati sunt: vt Esaia prædixerat: serui verò particulariū dominorum redēpti sunt à Iudæis diuitibus, vt Nehemias ipse testator cap. 5. & transire fecit vocem per totum regnum suum, & etiam per scripturam dicendo. Sic dixit Cyrus rex Persarum: omnia regna terra dedit mihi dominus deus cæli, & ipse præcepit mihi vt ædificarem ei domum in Ierusalaim quæ est in Iehuda, qui inter vos est de toto populo eius, sit dominus deus eius cum eo & ascendat. Et sic finitur secundus liber paralipomenon: Romæ die quinto Martii. M. D. XXXII.

THOMAE DE VIO
CAIETANI CARDINALIS
SANCTI XYSTI, IN LIBRVM
Hezræ commentarii.

IN anno primo Cyri regis Persarum. Principium hoc expositum est in fine paralipomenon. Et Cyrus iste est ille qui occisus est in bello apud Scythas: & caput eius à Tomir regina in vtre sanguinis positum, sanguinem sumpsit, sanguinem bibe insultante. vt completeretur verbum domini ex ore Iirme iahu. de reductione captiuitatis Iudæ post annos septuaginta: vt scribitur Iere. 25. & 29. Vbi scito quòd quia authentica scriptura nō tradit numerum annorum quibus reges Babylonie regnauerunt à captiuitate Ioachin nepotis Iosia vsque ad eorum destructionem à Cyro, ideo non possumus adamussim monstrare decursum istorum septuaginta annorum: & variè à diuersis supputatur suscitauit dominus spiritum Cyri regis Persarum, & transire fecit vocem per totum regnum

regnum suum & etiam per scripturam dicendo. Sic dixit Cyrus rex Persarum: omnia regna terra dedit mihi dominus deus cæli. Solita sunt nomina Iehouah Elohe cælorum. & ipse præcepit mihi vt ædificem ei domum in Ierusalaim quæ est in Iehuda. Ex modo loquendi ac scribendi, magnum habetur argumentum quòd ex verbis Esaia propheta præcæcitatis motus fuerit Cyrus, non enim tam assertiuè diuisset atque scripsisset Cyrus hæc, nisi certior redditus fuisset ex antiquo codice Esaia propheta: interior enim diuinus impulsus non fuisset acceptatus ab eo ad sic asserendum sine certo sensibili testimonio antiquæ prophetiæ. Qui est in vobis de toto populo eius, sit deus eius cum eo, & ascendat ad Ierusalaim quæ est in Iehuda: & ædificet domum domini Dei Israel. Hinc patet quòd Cyrus nō solum hebræis ex Ierusalem, sed etiam ex Samaria & breuiter vniuersis Israelitis concessit vt irent in Ierusalem ad ædificandum templum Dei, ipse est deus. Hebraicè habetur. ipse Elohim qui in Ierusalaim. hoc est ipse est gubernator & iudex vniuersorum qui colitur in Ierusalem, qui elegit sibi templum in Ierusalem. hoc enim pro ratione reddidit Cyrus quare iuuat ad ædificandum templum in Ierusalem. Et omnes reliqui in cunctis locis vbicunque habitant, adiuuent eum viri de loco suo. Iuxta Hebræum habetur. Et omnem reliquum ex omnibus locis in quibus habitat ibi, subleuabunt viri loci eius argento, & auro, & substantia, & iumento. Et est sensus quòd alii Israelitæ non ascendentes in Ierusalem, adiuuēt euntes: ita vt remanentes in aliqua ciuitate seu oppido adiuuent euntes ex illo oppido seu ciuitate, adiuuent autē argento, auro &c. excepto quod voluntariè offerunt in templo Dei. Iuxta heb. habet. cū voluntate ad domum Elohim quæ in Ierusalaim. Ratio operi ferendi redditur, voluntas ad restaurandum domum Dei in Ierusalem. subiūcta tamen executio insinuat quòd opulentium adiungatur spontanea quoque oblatio ad instaurandum templum Dei.

Et surrexerūt capita patrum Iehuda & Beniamin, & sacerdotes, et Leuitæ, & omnis. Superfluit vltima cōiūctio: nā hebraicè habet appositiuè. omnis cuius suscitauit Elohim spiritum vt ascendat ad ædificandū domū domini quæ in Ierusalaim: narratur enim ex tribus duntaxat tribubus surrexerunt principes ad eundū in Ierusalem: Iuda, Beniamin & Leui. Et appositiuè adiungitur quo spiritu fuerūt moti isti, dicendo omnis cuius Elohim suscitauit spiritū ad ædificandū domū summi Dei in Ierusalem.